

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2010-1 Sayı / Issue: 20

SAMİHA AYVERDİ’NİN ESERLERİNDE YAŞAYAN İSTANBUL

Selami ALAN*

ÖZET

İstanbul, Türk topraklarına dâhil olduğu 1453 yılından beri, coğrafi güzelliği, tarihi birikimi ve zengin mimarisiyle her dönemde birçok sanatçıyı etkilemiş ve birçok esere konu olmuştur. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu’na başkentlik yapan, bir ilim ve kültür merkezi olarak kendini kabul ettiren bu güzel şehir; her eseriyle idealize ettiği Osmanlı Medeniyetini anlatma, övme gayretinde olan Ayverdi için haklılığını belgeleyen somut bir kanıt olmuştur. Bu nedenden ötürü, Yazar’ın her eserinde İstanbul’u görmek mümkündür. Yaptığımız bu çalışmada, hem Samiha Ayverdi’nin eserlerine yansımaları verilerek İstanbul’un edebiyatçılarımız üzerindeki etkisine bir örnek hem de her semtiyle bir medeniyetin farklı bir yönünü yaşatan bir şehir sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Samiha Ayverdi, İstanbul, Türk Edebiyatı.

ABSTRACT

Istanbul has affected many artists and became a subject for many books with its geographical beauty, historical background and its richness in architecture since 1453 when it became a part of Turkish land. This beautiful city which had been the capital city of Otoman Empire for many years and was accepted as a cultural and scientific center had been a clear proof documenting the rightness of Ayverdi who tried to express and praise the idealized Otoman Civilization in her books. Because of this, it is possible to see Istanbul, in her every book. In this work, both an example to the impression of Istanbul on writers by giving the reflection of Samiha Ayverdi’s books and a city which represents a different aspect of a civilization by its each neighborhood will be presented.

Key Words: Samiha Ayverdi, İstanbul, Turkish Literature.

GİRİŞ

İstanbul’da doğan, orada yaşayan –daha doğrusu İstanbul’u yaşayan- ve tarihiyle, kültürüyle, mimarisiyle, her yönüyle şehri çok iyi tanıyan, çok seven Samiha Ayverdi eserlerinde İstanbul’a çokça yer vermiştir. Onun niyeti İstanbul’u anlatmak, yaşatmaktır. Her semtinde, her sokağında geçmiş bir adet,

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Kaman Anadolu Lis., Kaman, Kırşehir, e-posta: alanselami@hotmail.com

kaybolmuş bir an'ane, göçmüş bir nizam barındıran İstanbul, yazar için ayrı bir önem taşımaktadır. İstanbul Geceleri kitabının giriş kısmında yazar: “*Bu eserin bünyeleşip meydana gelmesindeki psikolojik amil, zerreleri, cüzüleri, duyuş ve duyuruşlarının yekpare şiiri içinde yaşadığı eski İstanbul'u, onu yazan kadının, ta ilk çocukluğundan itibaren içinde uzun uzun demlendirmiş olmasının ve nihayet günün birinde de, bu ağır ağır hazırlanmış keyfiyetin, inkişafını yapıp, şuuraltını aşarak satha fıskırmasından ibarettir.*”¹ der. Bu ifade yazarın, diğer kitaplarında yer alan İstanbul bölümlerinin de ana felsefesini açıklamaktadır.

Samiha Ayverdi'ye göre, İstanbul'un Türk tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Onun için İstanbul: “*Türklüğün Anadolu'da; Konya, Bursa ve Edirne'yi merhale merhale aşip kendisinde karar kılınarak meydana getirilmiş bir medeniyetin zirveye doğru çıkışına ve sonra yavaş yavaş düşüşüne şahit olmuş, bu şehadetin pek çok örneğini bağrında barındırmış bir beldedir.*”² Yazar, bu beldenin semtlerini gezerek dünle hesaplaşmış, aynı zamanda gününün aksayan taraflarına dikkatimizi çekmiştir.

İstanbul'da kurulan medeniyet, insanların asırlardır uğraşarak kurdukları bir medeniyettir. Bir şiir ahengiyle İstanbul'a birbirinden güzel mimari eserler kazandıran sanatkarların yanında, atasından gördüğünü yaşatmaya çalışan sıradan her insanın da emeği vardır bu şehirde. “*İstanbul medeniyet tezgâhını dokurken, ona her el bir türlü malzeme taşıdı. Sanatkârı vardı ki, mermeri balmumu gibi kolaylıkla işler, ona bir devrin zevkini kazır, dilini konuştururdu. Ustası vardı ki, dağlardan yuvarlanıp gelen bir ağaç kütüğünü bir sanat bilmecesi haline sokar, keser oyar nakışlayıp bezerdi. Demirden, tunçtan, pirinçten, bakırdan yaptığı eşyaların ileniş sırrını hâlâ bir muâmma olmakta bırakan mütevazı zenaatkarından, gergef önünde bir ibadet huşuu ile kendinden geçmiş, kumaşın üstünde çalışan sağ eli ile altında çalışan sol eli, bir fidanın dalları ve kökü kadar birbiriyle anlaşmış, bu mühürsüz imzâsız andlaşmanın semeresini veren genç kızına kadar her biri, o medeniyetin bir işçisi idi. Bu devirde zevk, nasıl bir ahenk bulmuştu ki gene o kız, anasının dokuduğu bezin üstüne fırçasını müşkülatsız tasarruf eden bir ressam mehareti ile, renk ve şekil terkibinin en harikuladesini nakşederdi. Evinin her köşesine kendi zevkinin damgasını vuran bu kız, giydiği terlikten, ilderde kocasına kullandıracağı uçkura, para ve mühür kesesine kadar her el süreceği eşyada, akla şaşkınlık ve saygı veren bir maharet, zevki mucizeleştiren bir hüner göstermekte çağdaşlarıyla hep yarışta kaldı; buluşlarına, ilerleyişlerine attığı perendelerle zevk ve hüner meydanının en muzaffer koşucusu oldu.*”³ Bu muhteşem medeniyetin varlığı, aile kurumunun bütünlüğüyle paralel yaşamıştır. Her neslin yeni bir halka ilave ederek başka nesle teslim ettiği bu müstesna aile zinciri dağılmaya başladığında, İstanbul medeniyeti de göçüp

¹ Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977, s. 2.

² Kazım Yetiş, *Samiha Ayverdi Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1993, s. 43.

³ Samiha Ayverdi, *a.g.e.*, s. 7.

gitmiştir.

Asırların birikimiyle devasa bir yapıya ulaşan, sokaklarındaki her taşın bile ayrı bir hikâyesi olan İstanbul'u anlatmak o kadar kolay değildir. Ve bu işin zorluğunun farkında olan Ayverdi, mütevazı yapısıyla: *“Amma Asya ile Avrupa'nın ortasında, boşluğa kurulmuş muazzam bir örümcek ağı gibi, her telini bir küt'aya iliştiirmiş olan bu şehrin manevî fezasında dolaşmak, onun kıldan ince tellerini koparmadan, örselemeden bir taraftan öbür tarafa geçmek mahareti nerede?”*⁴ ifadesini kullanmaktadır.

Zorluğunu bilse de, İstanbul sevdasını kitaplaştırarak, İstanbul Geceleri'ni yazan ve kitabın sonunda çok konuştuğunu düşünerek kitabını sonlandıran Samiha Ayverdi için, kendisi sussa bile İstanbul susmayacaktır: *“Ne olacak, susarım. Amma ben söylemesem de, İstanbul geceleri, ayak sesleri duyulmayan bir sevgili gibi, her fırsatta gene bizi adım adım takip edip kollarına alacak, zevkler, ıstıraplar, dertler devalar, sevinçler kederler, hasretler vuslatlar dolu lezîz çeşnisini yudum yudum dudaklarımıza damlatacak.. Ta ki gece, saçlarımıza dolanan esmer parmaklarını yavaş yavaş çekinceye kadar, kulaklarımız, bu hülyalı gecelerin kara tahtasına yazılan İstanbul masalını gene ve gene dinleyecek..”*⁵

İstanbul'un cazibesinden kurtulamayan Samiha Ayverdi, her ne kadar susmaya çalışsa da susamaz. Her eserinde İstanbul'un farklı bir yanını görür ve anlatır. Onun için İstanbul bir hayal şehirdir. Bu duygu romanlarındaki kahramanlara da geçmiştir:

*“Uzaktan görünen ışıklı İstanbul, bir hülya kadar cazip; sanki bu bir şehir değil de gökyüzünün yere inmiş bir parçası. Seneler, uzun seneler var ki Çengelköy'ünün şu yüksek sırtından aynı manzarayı seyrederim; fakat ne hayretim eksilir, ne de zevkim tükenir. Sofrada yerim hiç değişmez; köşkün cenup istikametindeki iç bahçesinde daima şehri en iyi gören çamın altında otururum. Bahçenin bu kısmı köşkün yan cephesini baştan başa tutan büyük bir settir. Ben, siyah ve beyaz çakıl taşlarıyla işlenmiş olan bu iç bahçeyi çok severim ve ekseri akşamlar İstanbul'un dumanlı çehresini buradan seyrederim.”*⁶

İstanbul'un büyüleyici güzelliğini anlatan Samiha Ayverdi, şehrin tarihine de değinmiştir. Genelde eserlerinde değişen toplum yapısını aktarmaya çalışması onun tarihi süreci anlatmasını, bir bakıma, zorunlu kılmıştır. Memleketin yaşadığı karışıklıklar, siyasi ve kanlı hadiseler yazarın eserlerindeki kahramanları da etkiler:

“Sinan'ın gidişi, Jale için de büyük bir darbe olmuştu. Arkadaşımın ona

⁴ A.g.e., s. 3.

⁵ A.g.e., s. 196.

⁶ Samiha Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2001, s. 26.

küçük bir ümit, bir bekleme tesellisi bırakmadan gitmiş olduğunu, Jale'nin tekrar benden yüz çevirmesinden anlıyordum. Fakat belki de yeni bir kinin temelleri üstünde akla gelmedik oyunlara hazırlanıyordu ki, onu da beni de, bütün milleti de şaşırtan siyasî ve kanlı bir hadise patlak verdi: Meşrutiyet!

Memleket, uzun süren fakat her şeye rağmen istikrarlı bir rejimin bu birden bire alt üst oluşunu hazmetme hafakanlarıyla çılgın bir hale gelmişti. Adı unutulmuş "Meclis-i Mebusan'ın açılması, "Kanun-ı Esasî"ye yemin, "Avcı Taburu"nun İstanbul'a gelişi..

Artık kimsenin kimseyi görmediği, tanımadığı, saymadığı bir yıkılma ve kurulma kıyameti içinde şaşkın, kararsız, başı boş günler birbiri ardınca gidip geliyor, halk, inkılapların kan kokan havasıyla sarhoş, çılgın ve maalesef şuursuz bir zevk ve intikam dalgası üstünde çalkanıp duruyordu. Sorulsa, neye sevindiğinin, kimden, ne için intikam almak istediğinin cevabını vermekten aciz bulunuyordu.

Üst üste yığılan hadiselerle güya serin, sakin ve uzak bir duyusla arkasını çevirmiş görünen evimiz, beklediği bu inkılâba, fazla olarak en kıymetli uzvunu karıştırmış olmaktan gelen hususî bir alaka ve dikkatle, tetik ve uyanıktı.”⁷

Yaz ve kış dönemlerine mahsus ayrı hayat tarzı olan İstanbullu, yaz mevsimlerinde Boğaziçi veya Haydarpaşa-Pendik arasında bulunan sayfiye köylerine akın ederdi. Kış aylarında ise şehir toplanarak bir araya gelir ve masum olduğu kadar basit de olan eğlenceler, bilhassa uzun kış gecelerini renklendirirdi. Nöbet adı verilen gece misafirliklerinde İstanbullu, sıra ile civar komşu ve akrabalar arasında dönüp dolaşır, fincan ve domino oyunları ile de zevkli saatler geçirirdi. Fakat bu saadet Trablusgarp ve Balkan Savaşlarıyla yerini çaresizliğe, yokluğa ve ıstıraba bırakır:

“Kısa süren bu muharebenin, Garp Ocakları denen ve Osmanlı'ya bağlı bir ülke olan Trablus'un kaybını İstanbul münevveri yüreğinde duymuşsa da günlük hayatında bir değişiklik olmadığı için, halk pek fazla farkında olmamıştı. Ama Balkan Harbi öyle miydi? Sokaklara, kaldırımlara kadar dökülüp kalmış yaralı, hasta muhacir kafîleleri, izbelere, ardiyelere, cami avlularına, hatta ahırlara yerleşmeyi bile nimet sayacak bir çaresizlik içinde kıvrılırken, İstanbullunun yüreği yanıyor, elinden gelen ve gelmeyen her türlü yardıma koşmak istediği halde, bu derin yaranın onarılması için çare bulamadığından ancak evinin dört duvarı arasında dertleşip sızlanmaktan fazla bir şey yapamıyordu.

İki sene sonra gelen 1914-18 Birinci Cihan Harbi ise, artık bir zamanların cihan devleti olan Osmanlı'nın sonunu getireceğe benziyordu.

⁷ Samiha Ayverdi, **Yolcu Nereye Gidiyorsun**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1997, s. 331.

Nitekim öyle de oldu.”⁸

Gecesi, gündüzü farklı güzel olan İstanbul, tarih yönünden bitmeyecek hikâyelere sahiptir. Önemli olanın, büyüleyici bir güzelliğin arkasına saklanmış maziyi görebilmek olduğunu bilen yazar, eserlerinde bu uğraş içindedir. “Çamlıca'daki küçücük evimizin çatı katında, İstanbul'u çepeçevre gözleyen bir pencere vardı. Gündüz başka kaftanlar içinde bir kat daha güzelleşen dilberler gibi, boylu boyuna uzayıp yatmış olan şehir, geceleri de, bakışlarınız arasında adeta hicabından eriyip gidiverirdi.

Amma sade siz mi onlara bakardınız? Asıl göz süzerek onlar sizi gözler, yalnız gözleriyle değil, gönlü ile de muaşaka etmenin sırrını keşfetmişçesine kendisine hayran bakanlardan gözlerini ayırmazdı.

Yalnız, bakışmakla iş biter miydi sanki? Onun asıl yapacağı, size geçmişten de, halinden de hikâyeler, kıssalar, efsaneler nakletmekti. Öyle ki, söylemeğe doymaz, hele deve yükü kitaplara sığmayacak mazisinden açacağı sahneleri okumaya dalsanız, kıyamete kadar tüketip bitiremeyeceğinizi de bilirdi.”⁹ diyen yazar, bu bitmeyecek kadar çok tarihi olaydan aktarabildiği kadarını kitaplarında vermiştir.

Samiha Ayverdi'nin eserlerinde İstanbul'un her beldesi, karşımıza kelimelerle resim yapan bir san'atkarın sihirli fırça darbeleri, renkleri, ışıkları ve gölgeleri ile şekillenerek çıkar. Ayverdi, her sahil beldesinde iz bırakmış bir tarih hatırası ve bir tarih düşüncesi ile bizi kendine çeker.¹⁰ Ve eserlerinde çoğunlukla mekân olarak İstanbul'u seçen Samiha Ayverdi, gördüğü ve yaşadığı İstanbul'u semt semt, sokak sokak bize anlatır.

Kazım Yetiş'in ifadesiyle, içine girildikçe zenginleşen, derinleştikçe binbir kıvrımından binbir güzelliğin açıldığı bir terkip olan İstanbul, Samiha Ayverdi'nin eserlerinde de aynı yapıyla karşımıza çıkmaktadır.¹¹ Çok geniş bir yelpazeye sahip bu bütünün, önemli unsurları olan semtlerden başlıcalarını, esasıyla romanlara da geniş şekilde yansıyanları, Samiha Ayverdi'nin bakış açısıyla ve ana çizgileriyle kısaca tanıtmaya çalışacağız.

Samih Ayverdi'nin Bakışıyla İstanbul'un Semtleri

İstanbul kültürünü yaşatma gayreti içine giren Samiha Ayverdi,

⁸ Samiha Ayverdi, **Küplüce'deki Köşk**, Hülbe Yay., Ankara 1989, s. 12-13.

⁹ **A.g.e.**, s. 84.

¹⁰ Nihat Sami Banarlı, “Samiha Ayverdi”, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II., M.E.B. Yay., İstanbul 1998, s. 1234.

¹¹ Kazım Yetiş, Samiha Ayverdi'nin İstanbul'a bakışını şu şekilde anlatır: “İstanbul bir terkiptir; içine girildikçe zenginleşen, derinleştikçe binbir kıvrımından binbir güzelliğin açıldığı bir terkip. Yazar gezindiği semtlerde bu terkinin içine, parçalarına girmekte, dünle hesaplaşırken gününün aksayan taraflarına dikkatimizi çekmekte, geleceğin harcını hazırlamaktadır.” Kazım Yetiş, **a.g.e.**, s. 43.

eserlerinin birçoğunda değişik vesilelerle İstanbul'un semtlerine değinmiştir. Hatta, "İstanbul Geceleri" adlı eserinde, baştan sona İstanbul'un semtlerini anlatmıştır. İstanbul'u çok iyi tanıyan Ayverdi, semtlerin kendilerine has yönlerini, kültürel yapı içerisindeki konumlarını detaylarıyla vermeye çalışmıştır.

Samiha Ayverdi'nin eserlerinde İstanbul'un semtleri, kimi zaman yazarın çocukluk anılarının mekânı olarak, kimi zaman tabiat güzellikleriyle, kimi zaman ise tarihi ve kültürel fonksiyonlarıyla yer bulur. Bazı semtler ise, bozulan düzenin, kaybolan kültürün, çoğu kişinin kendini kaptırdığı Batı'nın sembolü olarak ele alınır. Ayverdi, dolaştığı semtlerin tarihi özelliklerinden bahsederek, geçmişle günümüz arasında bir köprü kurar. "Yitirilmiş zamanın arayışı içinde olan Yazar, dünü bugüne taşımaya çalışır."¹² Böylece, "elimizden tutar ve bizi tarihle hesaplaşmaya götürürken, günümüzün muhasebesini yaptırır. Coğrafyası, tarihi köşeleri, semte ruh ve mana veren şahsiyet ve hadiseleriyle, camii, sebil, tekke, köşk, meyhaneleri ile devir devir, safha safha İstanbul'u tanırız, üzerinde düşünürüz, hayıflanırız veya ibret alırız."¹³

İstanbul semtlerinin bazıları, Samiha Ayverdi'nin romanlarında sadece isim olarak kullanılmıştır. Biz, bu çalışmamızda, İstanbul'un bütün semtlerini değil, Ayverdi'nin eserlerinde mekân olarak tasvir ettiği, özelliklerini verdiği başlıca semtleri inceleyeceğiz.

Şehzâdebaşı

Samiha Ayverdi'nin doğduğu semt olan Şehzadebaşı, yazarın eserlerinde İstanbul'un karakteristik semtlerinden biri olarak anlatılır.¹⁴ Yazar, "Rahmet Kapısı" adlı hatıralar kitabında doğduğu evden ve çocukluk döneminden bahsederken Şehzadebaşı'nı da tanıtmış olur:

"Ben, Şehzadebaşı'ndaki evimde doğdum. Yaz mevsimleri hariç, on dört yaşına kadar olan bütün bir çocukluk devrimi, hep aynı evde geçirdim. Taşlıklar, taş odalar, kilerler, mutbaktar, yükler, dolaplar, sandık odalarının arasını bir örümcek ağı gibi ören hareketli ve tasasız günlerim, sevinçlerim,

¹² Baniçiçek Kırzioğlu, "Samiha Ayverdi'nin İstanbul'u", **Samiha Ayverdi'nin Hayatı ve Eserleri**, C. 1, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1990, s. 150.

¹³ Kazım Yetiş, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁴ Ayverdi, kendi evlerinden ve dayısının evinden bahsederken Şehzadebaşı semtini şöyle anlatır: "Dayımın evi ile babamın evi arasında ancak iki sokak vardı. Her ikisi de İstanbul'un karakteristik semtlerinden biri olan Şehzadebaşı'nda idi. Bekçi Ömer Ağa, ramazan geceleri mahallesine ve başka semtlerden gelen dinleyicilerine, ahenkdar davulunu her iki evin önünden de çalarak geçer. O ev de, bu ev de ama dilencinin günlük melodisini gene beraber dinler. Lokmacı, kuş lokumcu, tel kadayfı, oranın da buranın da esnafıdır. Çeşmemeydanlı köşklü, şehirdeki yangınları soluk soluğa, döne döne her iki kapının önünde de bağırarak haber verir. Donanmalarda her iki ev de fenerler asar; bayramlarda her iki evde de hususi kabul merasimi olur. Aynı kanunlar, aynı örf, aynı mukaddes mefhumlar ve ölçüler, görünüşte her iki binanın da hayat temellerini teşkil eder. Fakat bütün bu müşterek cemiyet kuşaklarına rağmen, babamla dayımın evleri, tamamen ayrı birer ruhun mümessilidir." Samiha Ayverdi, **Yolcu Nereye Gidiyorsun**, s. 89.

üzüntülerim gene hep aynı çatının altında geçti.

...

Sokağımız sanki bir halının çözümleri, atıkları ve renkleri gibi, aynı ustanın elinden çıkan, ayrı ayrı ipliklerden dokunmuş olmasına rağmen, yekpare bir manzara arz eden sanki tek kalıçe idi."¹⁵

Şehzadebaşı, orta halli mahalle evlerinin yanı sıra, paşa ve bey konaklarının yer aldığı bir semttir. Samiha Ayverdi'nin kendi yaşamından yola çıkarak anlattığı İbrahim Efendi Konağı da, Şehzadebaşı'ndadır ve Kalenderhane Camii'nin önündeki meydana bakar. Bu konağın çevresinde yine ünlü paşa ve beylerin konakları vardır:

*"O zamanlar Şehzadebaşı'nın Kalenderhane semtinde kimler yoktu ki? Sam Valisi Nâşid Paşa, Jandarma Kumandanı İbrahim Paşa, Ferik Sami Paşa, Viyana Sefiri Galib Bey, Maliye Müsteşarı Ragıp Bey ve konağının yeri koca bir mahalle olan Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa..."*¹⁶

İstanbul'un merkezi noktalarından biri olan Şehzadebaşı, aynı zamanda zevk ve safa mekânı özelliğini de gösterir. Şehzadebaşı, halkın eğlence merkezlerinden birisidir. Çayhaneleri, tiyatroları, iş yerleri ve sohbet mekânlarıyla İstanbul halkı için cazip semtlerden birisi olmuştur. Şehzadebaşı bu özelliğini çok uzun zaman muhafaza etmiştir.

*"İki sıralı çayhaneleri, hem iş hem keyif yeri olan berberleri, sağlı sollu tiyatroları, aynı ipliğe dizilmiş tesbih taneleri gibi, tek bakışta, tek hattın üstünde bir bütün oldukları halde, her biri içlerine topladığı muayyen zümrelerle dolup boşalan başlı başına birer müstakil varlık idiler. Bu yekpare ahenk, bu dizili olduğu nizama sadakat ve itaati borç bilen tesbih, zamanın eli o ipliği aşındırıp koparıncaya kadar böyle kaldı."*¹⁷

Batılı tarzdaki tiyatro kumpanyalarının bulunduğu Şehzadebaşı, Ramazan aylarında Orta Oyunu, Karagöz ve Meddah gibi Geleneksel Türk Tiyatrosuna da mekân olur.¹⁸ Geceleri eşleri dostlarıyla sohbet, muhabbet ve saz âlemleri yaparak geçirdikleri halde erkekler, yine de ramazan eğlencelerini kaçırmamak için Şehzadebaşı gibi, eğlencelerin yapıldığı semtlere akın ederler.

"...Divanyolu, Çarşıkapı, Şehzadebaşı gibi eğlencelerin harman olup savrulduğu belli başlı semtler, onları adeta büyüüne yakalayıp, kendine çekerdi.

Teravihten sonra önceden kestirdiği bir eğlence yerine yollananları buralarda neler beklemeydi ki? Orta oyununda Kavuklu Hamdi'yi, Ali Bey'i,

¹⁵ Samiha Ayverdi, "Doğduğum Ev", **Rahmet Kapısı**, Hülbe Yay., İstanbul 1985, s. 125-126.

¹⁶ Samiha Ayverdi, **İbrahim Efendi Konağı**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999, s. 148.

¹⁷ Samiha Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 20.

¹⁸ Samiha Ayverdi, **Mesihpaşa İmami**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, s. 84.

Zenne Teyfik'i, Kurban Oseb'i, Küçük İsmail'i, Pişekâr Asum'ı seyretmeye doyum mu olurdu?

Ya Karagöz'ün Kâtip Salih'leri, Cerrah Salih'leri, Yorgancı Abdullah'ları, Hayal Küpü Emin Ağa'ları ve dost meclislerine revnak veren Çaylak Teyfik'leri, ihmale gelir san'atkarlar mıydı?''¹⁹

Şehzadebaşı, çayhanelerinde oluşan ortamlarıyla fikre, edebiyata, musikiye kucak açarak çeşitli insanların bir araya toplandıkları mekânlardan biri olur.²⁰ Fakat, Şehzadebaşı'nın bu eğlenceli hali süreklilik göstermez. “Yolcu Nereye Gidiyorsun” romanının kahramanı olan Adli, sonbahar yağmurlarıyla ıslanan penceresinden Şehzadebaşı'nı sıkıcı olarak görür. Karanlık içine gömülmüş olan evlere kendini yabancı hisseder:

“Yerimden kalkıp sokağa bakıyorum. Eğlendirecek hiç bir şey yok. Kasvetli, karanlık bir gün. Şehzadebaşı, adeta büsbütün çökmüş, çukurlaşmış gibi kapkaranlık. Bütün bu sıra sıra evler, feerik bir el ayası içine oturtulmuş hayali mevcutlar kadar benden uzak, bana yabancı. Hatta onlardan biri olan bizimki bile.”²¹

Beyoğlu

Beyoğlu'nun Bizans dönemindeki adı “karşı yaka” anlamına gelen “Pera” iken, Fatih İstanbul'u aldıktan sonra, buraları Galata bağları olarak adlandırılmıştır.²² Bir görüşe göre “Beyoğlu” adının, Trabzon Rum Pontus İmparatorluğu'nun son prenslerinden, İslam dinini kabul ederek buraya yerleşen ve yaşayan Aleksios Komninos'dan dolayı bu yöreye verildiği ileri sürülür.²³ Bir diğer görüş, Kanuni çağında İbrahim Paşa'nın adamlarından olan ve Taksim'de büyük bir konakta yaşayan Venedik Balyosu (elçi, temsilci) Alvario Griti'nin “Beyoğlu” adıyla anıldığı, Beyoğlu semtinin adının da buradan geldiği şeklindedir.²⁴ Samiha Ayverdi ise, Pera adının Kanuni Sultan Süleyman döneminde Beyoğlu şeklinde değiştiğini aktarır:

“Zamanla bir Türk mahallesi ve ticaret merkezi olan Galata'nın arkasında taşıdığı tepe, ilk zamanlar, “karşı yaka” manasına gelen Pera ismiyle anılırken, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra ad değiştirerek Beyoğlu

¹⁹ Samiha Ayverdi, **İbrahim Efendi Konağı**, s. 113.

²⁰ “Şehzadebaşı çayhanelerinin herbiri, müstakil vasıfları ve çeşnileri içinde, ayrı ayrı zümrelerin karargahı idi. Bunların bazıları en ağır meclislere, fikre, edebiyata, musikiye kucak açıp, çeşitli maksat adamlarını başbaşa getirirken, bir başkası, küçük devlet memurlarının buluşmalarına zemin hazırlar, bir diğerinde, halli vakitli esnaf ve halk tabakası birleşerek yarenlik eder, bir diğeri ise, işi gücü mahalle sınırını aşmayan irat sahipleri ve mirasyedilerle dolup boşalırdı.” Samiha Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 20-21.

²¹ Samiha Ayverdi, **Yolcu Nereye Gidiyorsun**, s. 56.

²² Ahmet Refik, “Eski Beyoğlu”, Tahir Yücel (Haz.), **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, Kitabevi Yay., İstanbul 1998, s. 44.

²³ Özdemir (Arkan) Kaptan, “Beyoğlu Neresidir?”, **Beyoğlu**, İletişim Yay., İstanbul 1989, s. 40.

²⁴ Salah Bırsel, “Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu”, **Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu**, Sel Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 10

oldu.

Yerli Hıristiyanlar ile yabancıların bağları ve köşkleri olan bu ıssız tepede, saraya benzeyen bir malikâne vardı ki, günün birinde bu muhteşem binada Venedik Doju Andre Gritti'nin bir oğlu dünyaya gelmişti. Gerek Kanuni Sultan Süleyman'ın gerek Veziriazam İbrahim Paşa'nun dostuğunun kazanmış olan Gritti, siyasi entrikalara girmiş kurnaz bir prensti. O devrilerde Türklerin prenslerine "bey" demeleri adetti. Bey'in oğluna da "bey oğlu" dediği için, semt de böylece künyelenip kaldı."²⁵

Beyoğlu, batılılaşma hareketiyle birlikte İstanbul'da Avrupa'nın temsilcisi ve numunesi olmuş bir semttir. Avrupalı yaşayış tarzı, 19. asrın başından itibaren bilhassa ekalliyetler arasına, Beyoğlu'na yayılmıştır.²⁶ Beyoğlu'nun batılılaşmaya öncülük etmesinin temelinde, bu asırdan önce de, bu semtte oturanların çoğunlukla Rum, Yahudi, Ermeni, Leh, Slav, Alman, Felemenk, Fransız, İngiliz, İtalyan, Levanten yabancı milletlerden olmasıdır.²⁷

Beyoğlu'nu oluşturanlar arasında, yabancıların yanı sıra, azad edilmiş eski kürek mahkûmlarının soyundan gelenler de bulunur: "Pera, yabancı uyrukların, 'frenkler'in, iyisinin de kötüsünün de yeğlendiği mahalleydi. Boğaza bakan yamaçlarında da, Kasımpaşa'ya bakan yamaçlarında da hemen-hemen sadece Türkler otururken, Kurtuluş (eski Tatavla) ve Yenişehir mahalleleri geniş ölçüde, azad edilmiş eski kürek mahkûmlarının soyundan gelenleri barındırıyordu. Bunların en güzel kadınları da, Pera'nın pek çok kentsoylu ailesinin soyağacını oluşturmuştur."²⁸

"Beyoğlu hayatının batılı manada canlılık kazanması Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonradır. 1838 yılında İngilizlerle yapılan ticaret anlaşmasından sonra bu ülkenin malları Osmanlı Devleti'ni istila eder."²⁹ Bu durum İstanbul'un, özellikle Beyoğlu'nun, açık pazar haline gelmesine sebep olur. Gelen yabancılarla birlikte, sosyal hayatımızda değişik kültürlerin etkisi hissedilmeye başlanır. Kırım Harbi'nden sonra ise, Beyoğlu'nda ahlaki çöküntü başlar. Türk toplumu için 19. yüzyılda kozmopolitliğin ve alafrangalığın sembol mekânı olan Beyoğlu, alafranga yaşama özenenlerin semti olur.³⁰ Batı özlemi içinde olan kişiler için, Taksim'den Tünel'e dek uzayan bu cadde, bir tramvay parasına Avrupa'da yaşamanın bir çaresidir.³¹

²⁵ Samiha Ayverdi, "Galata'dan Boğaz'a Doğru", **Boğaziçi'nde Tarih**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002, s. 80.

²⁶ Orhan Okay, "Osmanlı Hayatının Batılılaşması", **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, M.E.B. Yay., İstanbul 1991, s. 62.

²⁷ M. Fatih Andi, "Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu", **İnsan Toplum Edebiyat**, Kitabevi Yay., İstanbul 1996, s. 159-160.

²⁸ Said Naum Duhani, **Beyoğlu'nun Adı Pera İken**, Çev: Nihal Önel, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yay., İstanbul 1990, s. 21.

²⁹ Ali Şükrü Çoruk, **Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu**, Kitabevi Yay., İstanbul 1995, s. 26.

³⁰ M. Fatih Andi, **a.g.e.**, s. 162.

³¹ Sabahattin Kudret AKSAL, "Beyoğlu", **Geçmişle Gelecek**, Çağdaş Yay., İstanbul 1987, s. 86.

Beyoğlu, Avrupai lokanta ve cafeleriyle, her türlü malı Avrupa'dan getirten lüks mağazalarıyla, gece hayatı ve eğlence yerleriyle Avrupa kentlerine benzemeye çalışmıştır.³² Beyoğlu, “*eğlence hayatının daha çarpıcı ve ortamın müsait oluşu yönüyle mirasyedilerin, paşa çocuklarının, yeni yetişen genç neslin günlerini geçirdikleri biricik mekândır. Özellikle kış mevsimi gelen tiyatro kumpanyaları, lokantaları, Avrupa malı satan mağazalarıyla herkesi kendine çeker.*”³³ Böylece Beyoğlu, Mısır hanedanlarını taklide çalışan saray ve konak kadınlarının uğrak yeri olduğu gibi; işsiz güçsüz, ayak takımının da mekânı olur. Ayrıca burada başlayan yeni hayat felsefesi zamanla bütün İstanbul'a yayılır.

Beyoğlu'nun Türk romanlarında mekân olarak kullanılmaya başlanması, Türk romanının yeni yeni oluşmaya başladığı zamanlara, 1870'lerden sonraya denk gelir. Yanlış batılılaşmanın ve sosyal hayattaki değişikliklerin merkezi olarak edebiyatımıza giren Beyoğlu, bu yönüyle her dönem edebiyatımızın sembol mekânlarından biri olmuştur. Beyoğlu'ndaki bu yaşam tarzı ile, eski İstanbul sayılan Eminönü yakası ve Üsküdar'daki yaşam arasındaki farklılık, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e romanlarımızın vazgeçilmez konularından biri olmuştur. “*Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı'nın en çok kullanılan malzemesi bu iki dünya arasındaki uçurumdur. Bu uçurumla birlikte köksüz, moda ve Batılılaşmanın getirdiği ahlak düşüklükleri, ailenin ve insanımızın çürümesi romanlarımızda uzun uzun anlatılır.*”³⁴

Beyoğlu'nun devletin içinde bulunduğu durumdan habersizmişçesine yaşayanların semti olması, Samiha Ayverdi'nin bu semte bakış açısını olumsuzlaştırır. Asırlarca işlenmiş kültürlerine sahip çıkmayan bu semtin müdavimlerini sert bir dille eleştirir:

“İstanbul'un karşısında divan durdurduğu için şöyle bir göz atmaya değen, fakat efendisinin malını çala çala çift çubuk sahibi olup eski kapısına ihanet eden zorba bir uşak, nankör bir kâhya, açığöz bir yanaşma gibi kurnaz Beyoğlu.

Kaçak eğlence âlemleri kurulan gizli evler misillu, kelbî iştihaların harman olduğu müptezel, yıkıcı, ikiyüzlü Beyoğlu.

Görünüşün ve gösterişin tam bir maharet ve ustalıklı inkişaf zemini bulduğu şımarık, yapmacıklı, sahte Beyoğlu.

Nikâhlanması düşünülmeyen keyif kadınları gibi, yoldaşlık, haldaşlık vefa ve dostluk bilmeyen kahpe Beyoğlu.

³² Köksal Alver, “Züppeliğin Sosyolojisi: Türk Romanında Züppe Tipler Örneği”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, s. 256.

³³ Mehmet Törenek, “Eğlence Yerleri – Beyoğlu”, **Hikaye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf**, Kitabevi Yay., İstanbul 1999, s. 276.

³⁴ Alemdar Yalçın, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin / Fırkası'nın Faaliyetlerini Anlatan Romanlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı**, Günce Yay., Ankara 1992, s. 40.

Şahsiyetsizliğin zavallı çehresini riya düzgünleriyle kapatan gülünç Beyoğlu.

Ne iftihar edilecek bir mazîsi, ne öğünülecek bir sıra tarihi olan bu üreme ve türeme koskoca semt, bugün, sanki İstanbul şehrini temsil etme sâlâhiyetine mâlikmiş ve sanki İstanbul'un yüzünü ağartmak vazifesini başarabilirmiş gibi, el birliği ile süsleniyor, bezeniyor, bahçeler, gazinolar, yollar, abideler, tiyatrolar, kulüpler, bu mesuliyeti üzerine almış bir gururla her gün biraz daha çoğalıyor."³⁵

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, "hamlesi yarı yolda kalmış Paris taklidi"³⁶ olarak değerlendirdiği Beyoğlu, pek çok yönden Paris'ten bile "yaman" bir yerdir. Beyoğlu'nda yaşanan ve anlatılan her olay bir roman gibidir.³⁷ Hiç de ahlaki olmayan bu hayat tarzları, bu hikâyeler, batıya yönelen Türk gençlerinin hayallerine şekil vermeye başlar. İstanbul'un diğer semtlerinde yaşayan, yetişen gençler artık buraları beğenmez olur; Beyoğlu'ndaki hayata gıpta ile bakarlar. Beyoğlu'na yerleşebilmenin bir fırsat olduğunu düşünürler:

*"Salim, bu kaba şakaları kendi söyleyip kendi dinledikten sonra bu sefer de sözü semtlerinin sapahığına, eğlencesizliğine getirdi. İstanbul denen, köprüünün bu tarafı kötü bir yerdi. Yaşamak için Beyoğlu'nu seçenler doğrusu akıllılık ediyorlardı. Kendisi de Şişli taraflarında bir arsa almıştı, üstüne şöyle birkaç kat bina yapıverse hem mesken hem de irad olacaktı. Elde fırsat varken, ne diye böyle işleri geciktirmeli idi?"*³⁸

Samiha Ayverdi, Beyoğlu hayranlığının Türk gençleri arasında yayılmasının sebeplerinden biri olarak, Türk evlerine, konaklarına gelen yabancı uyruklu kişilerin anlattıkları Avrupa hikâyelerini görür. Konaklara mürebbiye, terzi, öğretmen gibi değişik vasıflarla gelen bu yabancılar, her fırsatta Avrupa'dan, Avrupa hayatının türlü zevk ve eğlencelerinden söz açarak dinleyenleri hayran bırakırlar. Halkın üst tabakasında bulunan konakların hemen hepsinde, yabancı uyruklu kişilerin hayranlık uyandıran hikâyeleri dinlenir:

"Acaba İbrahim Efendi, bu Olga'ların, bu Fani'lerin, bu Raşel'lerin Garb'a açılan birer arka kapı olduklarını biliyor muydu? Biliyorsa, evinin içine, Beyoğlu ile Paris'in bu kapılardan girmesi hoşuna gidiyor muydu? Ne ki, gitmese de yapacak başka bir şey yoktu. Zira hem-seviye bulunduğu ailelerin

³⁵ Samiha Ayverdi, "Beyoğlu", *İstanbul Geceleri*, s. 121.

³⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, "İstanbul", *Beş Şehir*, Dergah Yay., İstanbul 1995, s. 16.

³⁷ Ali Şükrü Çoruk, Ahmet Mîdhat Efendi'nin Beyoğlu semtine bakışını tespitle verir: "...Ona göre Beyoğlu Batı medeniyetinin bütün kötü taraflarını bünyesinde barındırmaktadır. Beyoğlu'nda "murdarlıktan, hastalıktan, bataklıktan başka" hiçbir eğlence çeşidi yoktur. Bu yüzden özellikle mirasvediler için ciddi bir tehlikedir. Avrupalı romancılar Paris'i merkez almışlardır. Ancak Beyoğlu pek çok yönden Paris'ten "yaman" bir yerdir. Beyoğlu'nda yaşanan ve anlatılan her şey bir roman gibidir." Ali Şükrü Çoruk, *a.g.e.*, s. 32.

³⁸ Samiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmamu*, s. 230.

hepsinde bu Olga'lar, Fani'ler, Raşel'ler vardı. Ve Garp, Türk aristokrasisinin kapılarını bu Avrupalı taslaklarının eli, dili ve zevkiyle zorluyordu."³⁹

Samiha Ayverdi, "İbrahim Efendi Konağı" adlı eserinde, yabancı öğretmenlerden ders alan Mebru'da oluşan Beyoğlu sevgisini anlatır. Onun için Beyoğlu, Kâbe hükmündedir. Geleneksel yapıya uygun bayram yerleri Mebru'nun hoşuna gitmez. Bulduğu her fırsatta Beyoğlu'na gitmeye giden Mebru, kendisi için uygun olmayan yerleri de dolaşır:

*"Hâlbuki Şevkiye Hanımefendi'nin evlatlığı Mebru, konağa girip çıkan, kâh Fransızca ders veren kâh piyano öğreten hocalar sayesinde bir lövanten olup çıkmıştı. Onun için de Beyoğlu, adeta Mebru'nun kâbesi idi. Faik Ağa arabayı bir köşeye çeker, o da, ya terzi Fani ya da evin kendine uydurduğu gediklilerinden biriyle, girilmesi veya girilmemesi icap eden her tarafında dolaşırdı. Çocuk diye, bir şey anlamaz diye de küçük Ratibe'yi hiçe sayarak yanında olur olmaz her şeyi konuşurlardı."*⁴⁰

Samiha Ayverdi, "Yolcu, Nereye Gidiyorsun.." romanında ise, Ziver Paşa'nın tek oğlu olan Rami'nin eğlence mekanlarında servet harcadığı Beyoğlu'nun farklı bir yüzünü ortaya koyar: İstanbul'un yönetim kargaşası yaşadığı dönemde Beyoğlu, memlekette her türlü suçu işleyen yabancıların sığınağıdır. Elçilik binalarına sığınan yabancılar, cinayet işlemiş olsalar bile ceza almamaktadırlar:

"Bir gündü, mektepten eve gelirken, yolda sütbabama rast gelmiştim. Atıf Bey, vatani duygulardaki hassasiyetimi bildiği için, şahidi olduğu bir kapitülasyon imtiyazının acı örneğini anlatmaya başladı. Az evvel Beyoğlu'ndan geçerken, katil suçu ile aranan bir ecnebinin, tam yakalanacağı zaman bir sefarethaneye iltica ettiğini, kah ayaklarını yere vurarak, kah ağlar gibi, sesini yavaşlatarak uzun uzun söyledi."

- *Bu olur mu Adli, buna tahammül edilir mi? Düşün bir kere devlet içinde devlet..."*⁴¹

Batı'nın İstanbul'a açılan kapısı olma özelliğini senelerce muhafaza eden Beyoğlu, Samiha Ayverdi'ye göre, hiçbir zaman Türk olmamıştır. Beyoğlu, her zaman, "*Garp taklitçiliğine yaslanarak İstanbul'a istihfafla tepeden bakan bir semt olmuştur.*"⁴² Beyoğlu'nu bir İstanbul'un çıbanı olarak gören Ayverdi, romanlarında da Beyoğlu'na bu düşüncesini destekleyen bir görev vermiştir.

Boğaziçi

Doğal güzellikleriyle ve mesire yerleriyle tanınan Boğaziçi, iki kıta ve

³⁹ Samiha Ayverdi, **İbrahim Efendi Konağı**, s. 64.

⁴⁰ **A.g.e.**, s. 132-133.

⁴¹ Samiha Ayverdi, **Yolcu Nereye Gidiyorsun**, s. 116-117.

⁴² Samiha Ayverdi, "Beyoğlu", **İstanbul Geceleri**, s. 125.

denizin bulunduğu istisnai yerlerden biridir. İstanbul'u, dünyanın en önemli noktalarından biri yapan Boğaziçi, yöre olarak güneyde Tophane-Salacak hattı ve kuzeyde Rumeli ve Anadolu fenerleri hattı arasındaki kısımdır.⁴³ Boğaziçi; Beşiktaş, Fındıklı, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek, Rumeli Hisarı, Büyükdere, Beykoz, Sultaniye, Çubuklu, Kandilli, Çengelköy ve Beylerbeyi gibi birçok semti içine alan oldukça geniş bir mekândır.

İstanbul'un fethinden sonra Türklerin dikkatini çeken Boğaziçi, "*Bizans devrinde, bir medeniyet ve san'at mahalli, bir safa ve sayfiye yeri değil, itibarsız, şöhretsiz, solgun dirliksiz, yer yer manastırlar, kurban ve adak yerleri olan balıkçı köylerden ibarettir.*"⁴⁴ Yahya Kemal'in görüşüyle Boğaziçi, Türklerin İstanbul'u fethettikten sonra milli yönlerini, yaratıcı kudretlerini gösterdikleri bir semttir. Boğaziçi, fetihten sonra, iki sahil boyunca, Kavaklar'dan Marmara'ya kadar, yalı mimarisiyle süslenmiş, yeryüzünde, yalnız kendine benzer, başka bir şehir olmuştur.⁴⁵ Hatta Boğaziçi, iki yakasına kondurulmuş çok güzel köşk ve yalılarıyla yabancıların dahi ayrılmak istemedikleri bir semt olmuştur.⁴⁶

Boğaziçi, Türk Edebiyatı'nda en çok konu edilen İstanbul mekânlarından birisidir. 19. yüzyılda saray ve çevresinin, Boğaziçi'nin her iki sahilinde sahilisaraylar, sahilhaneler, köşkler ve yalılar yaptırmaya başlamalarıyla semt, edebiyatımızda daha fazla yer almaya başlamıştır. Günümüze kadar genellikle görünümü ve güzelliğiyle bir tablo olarak sunulan Boğaziçi, günümüzde şairler, romancılar ve hikâyeciler için bir doğa harikası olmaktan çıkarak, geçmiş zamanın bugüne taşındığı ekinsel bir ocak niteliğiyle anılmıştır.⁴⁷

Samiha Ayverdi'ye göre "*Boğaz demek, bir bakıma saz söz ve eğlence demektir.*"⁴⁸ İki sahilinde de yalıların yer aldığı Boğaziçi, mehtaplı gecelerde yüzlerce sandalın katılımıyla düzenlenen saz fasıllarının mekânıdır. Saz fasılları, çevre muhitlerdekilerin ve yalı sakinlerinin iştirakiyle, Boğaz sularında belli bir seyir takip edilerek gece yarısına kadar devam eder. Bu saz fasıllarına katılmış olan bir İstanbul şairi Enderunlu Vasıf, geceleri kürek çekilen koyları,

⁴³ Mehmet Çubuk, Boğaziçi, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994, Kültür Bakanlığı Ortak Yay., s. 266.

⁴⁴ Samiha Ayverdi, "Nehr-i Aziz", **Boğaziçi'nde Tarih**, s. 43.

⁴⁵ Yahya Kemal Beyatlı, "Türk İstanbul II", **Aziz İstanbul**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1999, s. 50.

⁴⁶ Lamartine İstanbul'a ilk gelişindeki izlenimleri anlatırken, şehri gördüğü anda hissettiği üzüntülü bir şaşkınlık ve hayal kırıklığının sonradan büyük bir hayranlığa dönüşünden bahseder. Bu hayranlık, Boğaziçi yalılarını anlatırken artık son seviyesine ulaşmış şekildedir: "Sonra o ünlü Boğaziçi yalıları... Devlet ilerigelenlerinin ömürleri boyunca içlerinde yaşadıkları zengin, aydınlık, refahlı, süslü barınaklar. Her iki kıyı da bu yalılarla tıklım tıklım dolu. Boğaziçi öyle bir yer ki, çevreleri birbirinden güzel villalarla dolu otuz kilometrelik sudan bir cadde. İnanınız ki eğer talihiniz size bunlardan herhangi birini nasip etmiş olsaydı, ömrübillâh, oradan ayrılmayı aklınıza bile getirmezsiniz." Lamartine, "İstanbul'a İlk Geliş", Şemsettin Kutlu (Haz.), **Bu Şehir-i İstanbul Ki**, Milliyet Yay., İstanbul 1972, s. 75-76.

⁴⁷ Selim İleri, "Edebiyatta Boğaziçi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, s. 286.

⁴⁸ Samiha Ayverdi, **İbrahim Efendi Konağı**, s. 227.

Boğaziçi'nin iki yakasındaki iki köşeyi:

*“Bahrin bu şeb emvâc-ı safâ aştı boyundan
Vasıf, gidelim Göksu'ya İstinye koyundan”*⁴⁹

mısralarıyla dile getirmiştir.

Boğaziçi'nde yaşayanların, diğer semtlere oranla, kendilerine has bir incelikleri vardır. *“Boğaziçi, her şeyden önce bir zevk ve üsluptur.”*⁵⁰ Bu yöre halkının zevki, duyguları, hayat görüşü Boğaz'ın lacivert ve yaldız parıltılı sularının kenarında, saatle, aydınlıkla değişen manzarayı seyrederek olgunlaşmıştır. *“Bir bütün arzeden, zevkleriyle kültürüyle çok köklü bir medeniyetin muhassalası olan bu yaşayış tarzı, uzun asırların içinden süzülerek gelmektedir.”*⁵¹ Yapılan mehtap gecelerinde veya mesirelerde Nedim gibi, Enderunlu Vasıf gibi birbirinden usta sanatçıların iştirakiyle şiirlerin, şarkıların söylendiği; musikinun ruhlara işlediği seviyeli eğlenceler tertiplenirdi.

Yazlıkların çoğunun mekânı olan Boğaziçi⁵², yaz akşamlarında birbirinden eğlenceli mehtap sefalarına ev sahipliği yapar. Boğaziçi'nin kendine has kültürüyle yetişmiş olanların vazgeçemediği bu âlemler, yeni neslin pek itibarını görmez. Genelde saygın kişilerin düzenledikleri bu gecelerde, davetlilerin katılımıyla yüzlerce sandal Boğaz sularında buluşur. *“Yolcu Nereye Gidiyorsun?”* romanında bu gecelere yer veren Samiha Ayverdi, bu sanat ve muhabbet dolu âlemlerin unutulmasından duyduğu rahatsızlığı da hissettirmektedir:

“Bir vakitler, Anadolu Hisarı'nda aşı boyalı eski bir meşruta yalıda oturmuştuk. Büyükkannemin bizde sayılı misafirlik günleri, benim de sayılı zevk günlerimden idi. Zira o bizde oldukça, neşenin, eğlencenin benim de hakkım olduğunu hissettiren bir himayede olduğumu fark ederdim. Bilhassa diyebilirim ki Boğaz'ın o eşsiz mehtap âlemlerine yalnız onunla çıkmışumdur. Henüz çocukluk çağında sayıldığım için, kadınların sandalında bulunmama da bir mani yoktu. O zamanlar henüz orta yaşlı bir hanımefendi olan büyükkannem, saz geceleri, Boğaz'ın ıslak bir tül gibi insanın derisine yapışan rutubetinden korunmak için dizinde örtü ve maşlahının üstüne almak üzere yanında bir atkı ile kayığa binerdi. Ne annemin ne de babamın bu saz ve mehtap âlemlerine iştirak ettiklerini ve ne de kardeşlerimin, benim gibi mehtaba çıkmak isteğiyle delicesine büyükkannemin peşinde gezdiklerini hatırlıyorum. Mehtap gecelerine karşı babam kayıtsız, annem, pek açığa vuramadığı bir küçümseyişle daima

⁴⁹ Yahya Kemal Beyatlı, “Fetihten Sonra İstanbul – Semtler”, Şemseddin Kutlu (Haz.), **Bu Şehir-i İstanbul Ki**, s. 290.

⁵⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Boğaziçi Mehtapları”, Zeynep Kerman (Haz.), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 411.

⁵¹ Necmettin Türinay, “Hatıra”, **Abdülhak Şinasi Hisar**, M.E.B. Yay., İstanbul 1993, s. 271.

⁵² Ayverdi, Boğaziçi semtini yazlıkların bulunduğu semt olarak anlatır: “...O devirde İstanbul, taht şehri olduğundan sefaretlerin hepsi Beyoğlu'nda ve yazlıkların çoğu da Boğaziçi'nde bulunmakta idi.” Samiha Ayverdi, “Sefir ve At Cambazı”, **Hey Gidi Günler Hey**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002, s. 83.

uzaktılar. Hatta annem, misafirlerinin hatırı için bile olsa bir bahane bulur ve evde kalıp piyano çalardı.

Şurası tuhaftı ki amcam, babamın ve annemin hayatlarında hemen hiç bir iz yapmadan geçen bu gecelerin hayranı idi. Ancak mevkiinin îcap ettirdiği yasak yüzünden, onlara uzaktan imrenir ve bu âlemi, yalnızın karanlık penceresinden -o da gizlice- seyrederdi. Fakat büyükannemin bize geldiğini haber aldığı geceler, ya kendi gelir yahut da haber göndererek:

- Yarın akşam filanın mehtabı varmış, hanımefendi Nedîm'in sesini sever, acele edip de İstanbul'a gidivermesin..

Bedirtir ve biz de böylece, peşinden bir kaç yüz mehtapçıyı, bir gelin duvağı gibi sürükleyen saz kafilesine takılırdık."⁵³

Boğaz'ın mehtapları kadar ünlü olan ve ilgi çeken bir yönü de mesireleridir. "Boğaz'ın suları kadar, mesirelerini de güzel sesleri güzel sazları ile adeta kesime almış hanende ve sazandelerin peşlerinden gitmek, ya da arkalarından methiyeler söylemek, tercihler yapmak, o devrin en revaçta meselelerindendi."⁵⁴

Boğaziçi, mesirelerin yanı sıra meyhane ve gazino gibi eğlence mekânlarını da barındırır. İçki âlemleri düzenleyenlerin, meyhaneleri mesken tutanların Boğaziçi'nde kendilerine has köşeleri vardır.⁵⁵ Boğaz'ın tabiat güzelliklerini tercih ederek buraya gelen âlemcilerin görüşleri zamanla değişikliğe uğrar. Samiha Ayverdi, "Yaşayan Ölü" romanında, medeni eğlencelere düşkün olan Macit'in Boğaz'da eğlence mekânı olarak gazinoları tercih ediş sebebini şöyle anlatır:

"- Macit Ağabey beni bir yere götür, içim sıkılıyor... dedim.

Meşhur spor otomobili kapıda duruyordu.

- Boğaz'a gidelim! dedi.

-Ama sen sık gazinoları tercih edersin; halbuki ben bir kır kahvesine gitmek, yahut doğrudan doğruya kırlarda, dağlarda gezmek istiyorum, dedim.

Müstehzi ve bol kahkahasıyla bir hayli güldü.

- Zavallı kardeşim, bırak şu budala zevkleri... tabiat, cahil ve görgüsüz bir kadın gibidir; vereceği haz da şüphesiz iptidai, kaba saba bir zevkten ibarettir. Medeni eğlencelerin çeşitleri dururken, dilsiz tabiatla baş başa kalmakta ne mana var? Bana bir çayırın yeşilliğinden, bir poker masasının yeşil çuhası daha caziptir, dedi."⁵⁶

⁵³ Samiha Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, s. 180.

⁵⁴ Samiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, s. 228-229.

⁵⁵ Samiha Ayverdi, "Boğaziçi", *İstanbul Geceleri*, s. 140-141.

⁵⁶ Samiha Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001, s. 62.

Samiha Ayverdi, romanlarında Boğaziçi'ni genellikle manzarası yönüyle ele almıştır. Yazarın romanlarında, Boğaz manzarasını seyreden kahramanlar önce karşılarında duran manzaranın büyüüne kapılır, sonra hayallere dalarlar. Boğaz'ı, “bir manada orman, koru ve bahçe”⁵⁷ olarak yorumlayan Ayverdi, romanlarındaki kahramanlara da bu yeşillik ortasında denizin büyüleyici maviliğini seyrettirir:

İrfan Paşa Korusu, Boğaz'ın en meşhur korularındandı. Genç kız, buranın çok müstesna parçaları arasında, çınar altını her bir köşesine tercih ederdi. Çınar yapraklarının yekpâre kesâfetiyle gölgelenmiş olan bu düzlükte eskiden beri, fındık ağacından yapılmış bahçe koltukları vardı. Aliye burada oturur, ağaçların ve dalların arasından Boğaz'ın kopuk kopuk görünüşüne, kanmadan, doymadan bakardı. Nitekim şimdi de, dünyanın hiçbir köşesinde eşi olmayan, bu güzellik mahşerine aynı hayran gözlerle bakıyordu.

Dağ, deniz, koru, vâdi, renk, çiçek hâsılı tabiattan aranan bütün vasıflar Boğaz'da baş başa omuz omuza yarış etmekte idi. Boğaziçi, gönüle seslenen coşkun bir şiir, Boğaziçi güler yüzlü bir âşinâ, Boğaziçi konuşulan ve cevap alınan bir arkadaştı. Hem munis ve yakın, hem vahşi güzelliği ile çok okunmuş ama bıkılıp usanılmamış kitap, tabiat sergüzeştlerinin baş başa verdiği bir meşveret mahalliydi.”⁵⁸

Samiha Ayverdi, Boğaziçi'ni güzelliğine doyulamayacak bir mekân olarak sunar. Yazar, “Son Menzil” romanında, Boğaz'ın diğer yerlere oranla güzellikteki üstünlüğünü, Kafkasya kökenli olan Şöhret Dadi'ya bile kabul ettirir.⁵⁹ Dünyanın hiçbir köşesinde eşi olmayan Boğaz'daki görüntü, seyredenin gün geçtikçe daha fazla müptelası olacağı bir güzelliktedir.

“Aliye'nin içeri girmemekte hakkı vardı. Senelerden beri doya doya içinde yaşayamadıkları Boğaz, doyulacak, bakılacak bir yer miydi? Baba kız, gözlerinin bütün emici kabiliyetiyle bu eşiz ve hayali güzelliği içiyorlardı.

Yazla sonbaharın diz dize bulunduğu içli, sessiz bir gün başlıyordu. Ürperen, heyecanlı bir güzellik, bir kaftan gibi bütün bu manzaranın üstüne geçmişti. Henüz güneşin kaldıramadığı hafif bir sis, ıslak bir tül gibi genç kızın yüzüne, çıplak kollarına yapışıyor, sanki bütün mesânelerinden içeri girerek tatlı bir üşüme veriyordu.

⁵⁷ Samiha Ayverdi, “Boğaz'a Doğru”, **Boğaziçi'nde Tarih**, s. 74.

⁵⁸ Samiha Ayverdi, **Batmayan Gün**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001, s. 20.

⁵⁹ Ayverdi, Son Menzil romanında Şöhret Dadi karakterini, küçük bir kız çocuğu iken Kafkasya'dan getirilerek yetiştirilen bir halayık olarak tanıtır. Ve hep memleketinin hasretiyle yanan ve oraların güzelliğini anlatan bir karakter olarak tanıttığı Şöhret Dadi'ya bile Boğaziçi'nin güzelliği karşısında pes ettirir: “Hele bu denizin, bu gençliğinin ateşli günlerini görmüş, tel tel parlayan kumral saçlarını taraken bir ayna gibi gözünün takılıp kaldığı bu oynak suların aşinalığını hiçbir yerde bulmak mümkün değildi. Ne dağlar bu derece hisli, ne vadiler, yamaçlar bu kadar fasih konuşucu idi. Hatta kendi memleketinin buzlu dereleri, gökyüzüne doğru bir hamlede fırlamış gibi sivriyen dağları ve kılıçla ikiye kesilmiş gibi çatlak kayalardan soğuk suları bile şu Boğaziçi denen cennetin güzellikleri ile boy ölçüşemezdi...” Samiha Ayverdi, **Son Menzil**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002, s. 148-149.

*Boğaziçi... her çizgisi ile kıvrılıp bükülen bu oymalı, zinetli, ihtişamlı tabiat köşesi, dağlarda, tepelerde bu renk renk nakışlı örtüler, kaftanlar Aliye'nin çocukluğundan beri hasretini çektiği bu cennet ne doyulmaz bir diyardı. İnsan, şu görünüşe gün geçtikçe alışıp ilk duygular hızını kaybederek lâubalî olacağı yerde, aksine, her geçen günle, ona karşı daha taze bir iştihak duyuyordu.*⁶⁰

Samiha Ayverdi'nin romanlarında Boğaziçi'nin karşımıza çıkan bir yönü ise, Boğaz'ın iki kıyısında bulunan yalılarıdır. Genelde paşaların ve beylerin yazları ikamet ettikleri büyük yalılar, yapılarıyla ve barındırdıkları insan kadrosuyla; şehir ve muhitleriyle münasebeti kesmiş tavırlarıyla imparatorluk minyatürü idiler. Bu yalılara karşılık, Boğaz'da bulunan rical, memur ve tacir yalıları ise birbirleriyle kurdukları diyalogla asıl Boğaziçi hayatını yaşatan yerlerdir.⁶¹ Boğaz güzelliğinin bütün haşmetiyle seyredilebildiği yalılar, romanlardaki kahramanların bu manzara karşısında seyre daldıkları mekânlardır:

“Çoğu zaman Hacı Süleyman Ağa ile genç karısı, Boğaz'ın şafakla dirildiği, gurupla alev aldığı ve mehtapla vuslata vardığı sularına karşı yalılarının penceresinde otururlardı. Bazan konuşup halleşir, bazan da karşılarında el pençe duran tabiatın büyüsiyle büyülenip kalırlardı.

Akşam vakitleri, karşı sahillerin hülyalı gözler gibi bakan, bakarken de güneşin rengine boyanan pencereleri, kısacık saltanatıyla yere göğe sığmayan devletliler misali, varlıklarına ne de mağrur görünürdü. Ya sular; bir renk cümbüşüne dalmış sular da öyle değil miydi? Üç beş dakika sürecektik ihtişamlarının sarhoşluğu ile adeta mest, mahmur ve dalgın durulur;

*Nihayet yaklaşan gece, dalgalarda bir kartal gibi çarpınan ışıkları birden uçurup yok ediverirdi. O zaman da bu kırılan kıvrılan, yanıp tutuşan dalgacıkların beti benzi atar ve artık karanlığın saltanatı hükümünü sürmeğe hazırlanırdı.*⁶²

Boğaziçi'nin sahip olduğu tarihi değerleri, coğrafi güzellikleri, mimari eserleri birçok eserinde anlatan Ayverdi, bununla yetinmemiş, bu semtin her yönüne ışık tutan “Boğaziçi'nde Tarih” adlı eserini kaleme almıştır.

Çamlıca

Çamlıca, Anadolu yakasında, Üsküdar yerleşmesinin dört kilometre doğusunda, İstanbul'un iki ünlü tepesinin bulunduğu semttir.⁶³ Doğal güzelliği,

⁶⁰ Samiha Ayverdi, **Batmayan Gün**, s. 4-5.

⁶¹ Samiha Ayverdi, “Boğaziçi”, **İstanbul Geceleri**, s. 138-139.

⁶² Samiha Ayverdi, **İbrahim Efendi Konağı**, s. 26.

⁶³ Çiğdem Aysu, “Çamlıca”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, s. 464.

İstanbul ve Boğaziçi manzarasının buradan bütün ihtişamıyla seyredilmesi Çamlıca'nın artı özellikleridir. Şehre olan uzaklığı nedeniyle burası, uzun yıllar bahçelik olarak kullanılmıştır. Mesire yerleri, bahçeleri, yapılan köşk ve kasırlarla sayfiye olarak kullanılan Çamlıca'nın, Osmanlı döneminde rağbet görmeye başlaması 18. yüzyılın başlarından itibaren.

Tanzimat dönemi devlet adamlarının ve zenginlerinin gözde semti olan Çamlıca, bu yönüyle, Tanzimat dönemi edebiyatçıların da eserlerinde en çok sözünü ettikleri semt olmuştur. Bu dönemde Çamlıca, pitoresk bir görüntü içerisinde tasvir edilmiştir. Namık Kemal'in, "*Cenneti-âlâ'nın yeryüzüne inmiş bir parçası*"⁶⁴ ve "*Bolluk veren Allah, âlemde âb-ı hayâtı yaratmak isteseydi, bu özelliği Çamlıca suyuna verirdi.*"⁶⁵ sözleriyle nitelendirdiği Çamlıca, edebiyatımızın diğer dönemlerinde de kendisinden sıkça bahsettirmiştir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ifadesiyle, "her saat istirahat ve hayatın keyfinin duyulduğu" semt olan Çamlıca, Samiha Ayverdi de ise, "*İstanbul gecelerini tek bakışta seyreden tek göz*"⁶⁶ unvanını yüklenir. Burası, Boğaz'ı ve İstanbul'u hâkim bir noktadan seyretmek isteyenlerin tercih ettikleri bir semt olmuştur.

Çamlıca, Samiha Ayverdi'nin romanlarında, "Yolcu, Nereye Gidiyorsun..." romanı haricinde, sadece isim olarak telaffuz edilir. Bu romanlarda Çamlıca'nın mesire yerlerinin ve köşklarinin adı geçer. "Yolcu, Nereye Gidiyorsun.." romanında ise, Çamlıca'da bulunan bir arkadaşın köşküne yapılan ziyaretten, Küçük Çamlıca kırlarındaki gezintiden ve donanma gecesindeki eğlenceden bahsedilir:

"Gece, tekrar sokağa çıktık. Büyük Çamlıca dağı yekpare bir ateş gibi fenerlerle donatılmıştı. Halk, deniz üstünde çalkanan çerçöp avareliği içinde durmadan bir yerden bir yere gidiyor, eğlenmeyi aklına koymuş ve surf bu telkiden gelme bir neşenin buyruğu ile gülmeye, zevklenmeye çabalıyordu. Birbirine meydan okumak ister gibi sağdan soldan gökyüzüne fırlayan havaî fişenkleri, dahmeler, necm-i sabitler, kısacık ömürlerinin kısacık ihtişamından sonra, renk renk kandillerini dökerek sönerken, bir başka köşeden bir başkası, sanki kendisi hiç düşmeyecek hiç sönmeyecekmiş gibi gururla yükseliyordu. Ben, bu göz alıcı yarışta seyrederken, bir gurur sarhoşunun, karşısındakinin hazin akıbetini görmeden yükselişini ve bir daha inmeyeceğini sandığı yüksekliklerden tepe aşağı kayıp yok oluşunu düşünmekten kurtulamıyordum.

Nihayet biz de bu zevk selinin arasına katıldık. Gecenin en güzel eğlencesi, şüphesiz ki fişenklerdi. Bu gökyüzü şenliğini seyrederken, onları îcat eden, hazırlayan Tophane ustalarının hayret verici maharetlerine şaşmaktan

⁶⁴ Namık Kemal, "Çamlıca", Şemsettin Kutlu (Haz.), **Bu Şehr-i İstanbul Ki**, s. 387.

⁶⁵ Namık Kemal, **İntibah**, Aydınca Yay., Mersin 2004, s. 11.

⁶⁶ Samiha Ayverdi, "Çamlıca", **İstanbul Geceleri**, s. 190.

kurtulamıyorduk.”⁶⁷

Samiha Ayverdi, Çamlıca Tepesi'nden, bir baştan bir başa uzanıp yatmış İstanbul'u seyretmenin, bıyılıp usanılmaz bir manzara olduğunu söyler. Fakat eski Çamlıca Tepesi'nin yerinde artık medeni ve bambaşka bir Çamlıca Tepesi'nin olduğunu da üzümlere ekler.⁶⁸ Yazar, belki de bu durumun üzüntüsünü hafifletmek için, romanlarındaki kahramanlarını, hatıralarında kalan Çamlıca'da dolaştırmıştır.

Eyüp

Eyüp, İstanbul'un fethi ile birlikte kurulan ilk Osmanlı Türk sur dışı yerleşmesidir. Boğaz suyoluna göre İstanbul'un batı yakasında ve Haliç suyolunun güney kıyısında yer alan bir semttir. Engebeli bir yapıya sahip olan Eyüp, birçok vadi ve tepeden oluşmaktadır. Bu tepelerden en ünlüsü, Fransız yazar Pierre Loti'nin İstanbul'a geldikçe ziyaret ettiği, kahvehanede oturup, buradan Haliç ve İstanbul manzarasını seyrettiği ve halk tarafından da Piyer Loti Tepesi olarak adlandırılan tepedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde de yer alan bu tepe, Pierre Loti sayesinde yabancıların kaynaklarında ve seyahatnamelerinde yer almıştır.⁶⁹

Eyüp, kendi kendine yetecek bir semttir. Her türlü ihtiyacın karşılanabildiği bir yapıya sahip Eyüp Semti'nin, bir diğer özelliği ise ziyaretçilerinin eksik olmamasıdır. Pierre Loti'nin bile fırsat buldukça uğradığı ünlü kahvehanelerinin yanı sıra, Eyüp Sultan Hazretlerinin Türbesi de ziyaretçi toplayan bir merkezdir. Eyüp, hem şehir havası taşıyan hem de köylü yapısını koruyan, daha çok bir kasaba havasında olan bir semttir:

“Eyüp, merkezden muhite doğru yelpaze gibi açılan şehrin içinde, yarı müstakil ve karakteristik hayatı ortasında, her şeyi kendi çatısı altında arayıp bulan kimselerin merdümگیرizliği içinde, kendi kendine yeten bir semt sayılırdı. Avlusunda, kışın bile bir topal leyliği, durup dinlenmeden yağın bir güvercin sağanağı bulunan camiinden ve memleketin dört köşesinden ziyaretçi toplayan türbesinden, sükût işareti veren zenci parmakları gibi, havaya kalkmış hesapsız servilerinden başka, oyuncakçıları, kebabçıları, kaymakçıları, taşçıları, bahçeli bahçesiz sıra sıra kahvehaneleriyle nam almış bir çarşısı da vardı.

İstanbul şehrinin bu katışıksız semtini, sınırları kırlara ve dağlara dayandığı için biraz da köy saymak mümkündür. Belki de kaymağının dillere destan oluşu, civar köylerin mandıralarından indirilen köpüklü ve halis sütler yüzündendi. Oyuncakçı ise, göbeğine ayna kırığı yerleştirip üstünü kırmızıya

⁶⁷ Samiha Ayverdi, **Yolcu Nereye Gidiyorsun**, s. 321.

⁶⁸ Samiha Ayverdi, “Bir Çamlıca Tepesi Vardı”, **Bağ Bozumu**, Hülbe Yay., İstanbul 1987, s. 120-121.

⁶⁹ Fahrünnisa KARA, “Eyüp”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, s. 245.

boyadığı minicik testileri saksıları, komşu tuğla harmanlarının ağdalı çamurundan yoğururdu.”⁷⁰

Eyüp Senti, Samiha Ayverdi'nin romanlarından, sadece “İbrahim Efendi Konağı” adlı eserinde geçmektedir. Yazar, konaktan, hizmet müddetini doldurarak evlenme suretiyle ayrılarak kendi evine taşınan Teranedil Kalfa'nın oturduğu bu senti detaylı olarak tanıtır. Bu tanıttım sırasında ise, mütevazı ve muhafazakâr yapısıyla Eyüp Senti'nin, Batı hayranı olan ve Beyoğlu'ndan başka bir yerden alışveriş yapmayı gurur meselesi yapan konak halkının yaşam felsefesini de yansıtır:

“... Hele Eyüp gibi şehir hayatının bir çeşit körfezi denebilecek olan bu kuytu inziva köşesi için, mukadder alın yazısını seçmek daha güçlü.

Ratibe Hanım, servisi, türbesi, kabristanı, çeşmesi, sebili her yerden daha bol olan bu semtten, oldu olası çok hoşlanırdı. Kökçü Halil Efendi'nin evi ise, çarşıya yakın dar bir sokağın geniş bahçeli ferah evlerinden biriydi. Ratibe Hanım daha küçük bir çocukken, İskele Caddesi'ne iki keçeli sıralanmış oyuncakçı dükkânlarının önünden akli kalmadan geçemezdi. Tepeleri renk renk tüylerle hotozlanmış haciyatmazlar, karınlarına ayna kırıkları yerleştirilmiş kırmızı boyalı ufacık testiler, kursak düdüklü, fırıldaklar, beşikler, çekçek arabaları, defler, davullar, tahta kılıçlar, çarkifelekler, dönme dolaplar ne de çok, ne de güzeldi. Fakat istediği kadar imrensin ona bunlardan almak adeta yasaktı. “Sana layık mı, o bayağı şeyler!..” denir ve Beyoğlu'na her çıkışta kurgulu, makineli türlü oyuncaklar, sarışın kumral boy boy bebekler alınır. Çocuk bunlara da sevinir, fakat gene de gönlü o “bayağı” oyuncaklarda kalırdı.”⁷¹

Eyüp semtinin tasvirini yapan Samiha Ayverdi, bu semtin sahip olduğu değerlerin zamanla unutulmasından ve bir kısım halk için yabancılara teşhir edilecek bir mekân olarak görülmesinden rahatsızdır.⁷² Milli kültürün, milli değerlerin yaşandığı bir yer olarak gördüğü Eyüp'ün, “artık fakir halkın sığınmasından öte karı kalmamış köhne bir yer, harap türap olmasından kimsenin mes'ul tutulmadığı ve tutulmayacağı bir kenar mahalle”⁷³ şeklinde anılmasından şikâyetçidir.

SONUÇ

Samiha Ayverdi'nin eserlerinde, neredeyse, İstanbul'un bütün semtlerinin adı geçmektedir. Çeşitli vesilelerle Aksaray, Beşiktaş, Eminönü, Üsküdar gibi daha birçok semtten bahsedilmiştir. Fakat Yazar'ın en çok

⁷⁰ Samiha AYVERDİ, “Çamlıca”, *İstanbul Geceleri*, s. 113-114.

⁷¹ Samiha AYVERDİ, *İbrahim Efendi Konağı*, s. 310.

⁷² Samiha AYVERDİ, “Açık Hava Müzesi Eyüp'ten Çizgiler”, *Hatıralarla Başbaşa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, s. 215.

⁷³ Samiha AYVERDİ, *İbrahim Efendi Konağı*, s. 312.

üzerinde durduğu, tanıttığı mekânlar; ya kendi çocukluk hatıralarının mekânı olan ya da tabiat güzellikleriyle, tarihi ve kültürel yönleri ile daha fazla ön plana çıkan semtler olmuştur. Buna göre Samiha Ayverdi'nin eserlerinde geçen semtleri, bahsedilen ve tanıtılan semtler olarak gruplandırmak mümkündür. Biz de yaptığımız çalışmada, bu gruplandırmadan hareketle, Ayverdi'nin eserlerinde tanıttığı İstanbul'un başlıca semtlerini inceledik.

İstanbul sevdalısı sanatçılarımız arasında önemli bir yeri olan Samiha Ayverdi; 1453'ten bu yana hem Türk milletini geliştiren hem de Türk milletiyle gelişen bu güzel şehri semt semt tanıtmıştır. Bu tanıtımda ise; semtlerin sadece coğrafi niteliklerini vermemiş, fırsat buldukça farklı noktalarındaki tarihi olaylarına, hikâyelerine de değinmiştir. Böylece İstanbul'un bu semtlerine farklı bir kimlik kazandırmış, buraları Türk medeniyetinin değişik bir yönüyle özdeşleştirmiştir.

Gördüğü, yaşadığı İstanbul'u geleceğe aktarma düşüncesi ve gayretinde olan Ayverdi, İstanbul'u tanıtırken kendini, hatıralarını anlattığı eserlerle sınırlamamıştır. Hatıralarında ve diğer eserlerinde yaşattığı gerçek İstanbul'u, romanlarının kurgusal dünyasına da yansıtmıştır. Bu yansıtma sırasında semtlerin kültürel özelliklerinden istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Zira romanlarındaki kahramanların hayat felsefelerini, karakterlerini; yaşadıkları veya sevdikleri semtlerin kültürel yapıda yüklendikleri imajlarla bütünleştirerek vermiştir.

Samiha Ayverdi'nin eserlerinde karakteristik özellikleriyle tanıtılan semtlerin başında Şehzadebaşı gelmektedir. Yazarın çocukluk döneminin geçtiği Şehzadebaşı, orta halli mahalle evleri ve bey konaklarıyla ekonomik ve siyasi yönleriyle her konumdan insanın bulunduğu bir semttir. Bu semt; konaklarıyla siyasete yön verdiği kadar; çayhaneleri, tiyatroları ve sohbet mekanlarıyla İstanbul'un kültür yapısını da şekillendiren önemli mekanlardan biridir.

Batılılaşma hareketiyle birlikte İstanbul'da Avrupa'nın temsilcisi konumuna gelen Beyoğlu, Samiha Ayverdi'nin asla tasvip etmediği ve asla sevmediği bir semt olmuştur. Bunun temel sebebi, çoğunluğu mürebbiyeler ve yabancı öğretmenler gibi Avrupa'dan gelen insanların elinde Batı hayranı olarak büyümüş semt sakinlerinin, kendi kültürlerini aşağılayıcı tavır ve davranışlara meyletmeleridir. Ayverdi, İstanbul için bir çıban olarak nitelendirdiği bu semti bütün eserlerinde hep bu olumsuz yönüyle işlemiştir.

İstanbul'un fethinden hemen sonra yapılmaya başlanılan köşk ve yalılarıyla Boğaziçi, doğal güzelliklerle Türk mimari zerafetinin bulunduğu semt olarak tanıtılır. Bu semt, saz ve eğlencenin, mehtap safalarının mekânıdır. Fakat zamanla bu semtin eğlence anlayışı Beyoğlu eğlencesine yenik düşer. Bu durum Ayverdi'nin eserlerine, bu güzel kültür ve edebiyat ortamına olan özlem; sanat ve muhabbet dolu bu âlemlerin unutulmasından duyulan rahatsızlık olarak

yansır.

Ayverdi'nin geçmişe duyduğu hasreti yansıtan semtler arasında Çamlıca ve Eyüp de bulunur. Yazarın eserlerinde, İstanbul'u bir baştan bir başa seyredebilmenin mekânı olan Çamlıca ile hem şehir havası taşıyan hem de köylü yapısını koruyan Eyüp'ün eski değerlerinden uzaklaşmasına duyulan üzüntü vardır.

Fethedildiği zamandan itibaren toplumumuzu siyasi ve sosyal yönden şekillendiren İstanbul'un; Samiha Ayverdi örneğinde olduğu gibi, kültür ve edebiyat dünyamıza da her daim yön verdiği aşikârdır. Sonuç itibariyle, her yönüyle Türk insanı ile bütünleşmiş bu kara parçasını, toplumun sesi olan edebiyatımızdan koparmak mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- AKSAL Sabahattin Kudret, "Beyoğlu", **Geçmişle Gelecek**, Çağdaş Yay., İstanbul 1987.
- ALVER Köksal, "Züppeliğin Sosyolojisi: Türk Romanında Züppe Tipler Örneği", **Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**.
- ANDI M. Fatih, "Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu", **İnsan Toplum Edebiyat**, Kitabevi Yay. İstanbul 1996.
- AYSU Çiğdem, "Çamlıca", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994, Kültür Bakanlığı Ortak Yay.
- AYVERDİ Samiha, "Bir Çamlıca Tepesi Vardı", **Bağ Bozumu**, Hülbe Yay., İstanbul 1987.
- AYVERDİ Samiha, **Batmayan Gün**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001.
- AYVERDİ Samiha, "Galata'dan Boğaz'a Doğru", **Boğaziçi'nde Tarih**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002.
- AYVERDİ Samiha, "Açık Hava Müzesi Eyüp'ten Çizgiler", **Hatıralarla Başbaşa**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998.
- AYVERDİ Samiha, "Sefir ve At Cambazı", **Hey Gidi Günler Hey**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002.
- AYVERDİ Samiha, **İbrahim Efendi Konağı**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1999.
- AYVERDİ Samiha, **İnsan ve Şeytan**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001.
- AYVERDİ Samiha, **İstanbul Geceleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1977.
- AYVERDİ Samiha, **Küplüce'deki Köşk**, Hülbe Yay., Ankara 1989.
- AYVERDİ Samiha, **Mesihpaşa İmamı**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000.
- AYVERDİ Samiha, "Doğduğum Ev", **Rahmet Kapısı**, Hülbe Yay., İstanbul 1985.
- AYVERDİ Samiha, **Son Menzil**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002.
- AYVERDİ Samiha, **Yaşayan Ölü**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001.
- AYVERDİ Samiha, **Yolcu Nereye Gidiyorsun**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1997.
- BANARLI Nihat Sami, "Samiha Ayverdi", **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II., M.E.B. Yay., İstanbul 1998.
- BEYATLI Yahya Kemal, "Türk İstanbul II", **Aziz İstanbul**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1999.
- BEYATLI Yahya Kemal, "Fetihten Sonra İstanbul – Semtler", Şemsettin Kutlu (Haz.), **Bu Şehr-i**

- İstanbul Ki**, Milliyet Yay., İstanbul 1972.
- BİRSEL Salah, "Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu", **Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu**, Sel Yayıncılık, İstanbul 2002.
- ÇORUK Ali Şükrü, **Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu**, Kitabevi Yay., İstanbul 1995.
- ÇUBUK Mehmet, Boğaziçi, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994, Kültür Bakanlığı Ortak Yay.
- DUHANİ Said Naum, **Beyoğlu'nun Adı Pera İken**, Çev: Nihal Önol, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yay., İstanbul 1990.
- İLERİ Selim, "Edebiyatta Boğaziçi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul 1994, Kültür Bakanlığı Ortak Yay.
- KARA Fahrünnisa, "Eyüp", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul 1994, Kültür Bakanlığı Ortak Yay.
- KAPTAN Özdemir (Arkan), "Beyoğlu Neresidir?", **Beyoğlu**, İletişim Yay., İstanbul 1989.
- KEMAL Namık, "Çamlıca", Şemsettin Kutlu (Haz.), **Bu Şehr-i İstanbul Ki**, Milliyet Yay., İstanbul 1972.
- KEMAL Namık, **İntibah**, Aydınca Yay., Mersin 2004.
- KIRZIOĞLU Banıççek, "Samiha Ayverdi'nin İstanbul'u", **Samiha Ayverdi'nin Hayatı ve Eserleri**, C. 1, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Ün., Sosyal Bilimler Ens., Erzurum 1990.
- LAMARTINE, "İstanbul'a İlk Geliş", Şemsettin Kutlu (Haz.), **Bu Şehr-i İstanbul Ki**, Milliyet Yay., İstanbul 1972.
- OKAY Orhan, "Osmanlı Hayatının Batılılaşması", **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi**, M.E.B. Yay., İstanbul 1991.
- REFİK Ahmet, "Eski Beyoğlu", Tahir Yücel (Haz.), **Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul**, Kitabevi Yay., İstanbul 1998.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, "İstanbul", **Beş Şehir**, Dergah Yay., İstanbul 1995.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, "Boğaziçi Mehtapları", Zeynep Kerman (Haz.), **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.
- TÖRENEK Mehmet, "Eğlence Yerleri – Beyoğlu", **Hikaye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf**, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.
- TÜRİNAY Necmettin, "Hatıra", **Abdülhak Şinasi Hisar**, M.E.B. Yay., İstanbul 1993.
- YALÇIN Alemdar, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin / Fırkası'nın Faaliyetlerini Anlatan Romanlar", **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı**, Günce Yay., Ankara 1992.
- YETİŞ Kazım, **Samiha Ayverdi Hayatı ve Eserleri**, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1993.

